

Biblioteca de Catalunya: les raons d'un projecte d'obres

MANUEL JORBA*

Resum: Presentació per part de la direcció actual de la Biblioteca de Catalunya de les necessitats que impulsaren l'elaboració d'un projecte global d'actuació per a la biblioteca nacional. Aquest projecte redefiniria els diferents espais amb l'objectiu de millorar el servei al lector i les condicions de treball intern, i solucionaria la manca d'un dipòsit espaiós per a les noves adquisicions de documents.

En l'obra pòstuma *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya*, Alexandre Galí lamentava que, quan es disposà de terrenys adequats a la Granja Experimental, en un indret pròxim a l'Escola Industrial i a l'Hospital Clínic, no s'hagués posat prou interès a construir un edifici de nova planta destinat a seu de la Biblioteca de Catalunya, tot fent unes observacions representatives de la seva generació:

“Va ésser encertat —es pregunta— el trasllat de la Biblioteca a l'ex-hospital de la Santa Creu? Des del punt de vista del funcionament de la Biblioteca, hauríem de dir que no. Aquelles sales gòtiques tenen, és cert, una mena de religiositat conventual, però no tenen totes les comoditats necessàries [...]”.

“Les parets multicientenàries del vell Hospital van exercir una mena de fascinació que va privar de veure res més...”

Des del nostre punt de vista, tanmateix, i donades les possibilitats de modificació en l'espai ocupat actualment per la Biblioteca de Catalunya, que és substancialment menor que tot el cedit el 1931 per ser ocupat gradual-

* Biblioteca de Catalunya

ment, creiem que no són vàlides globalment les objeccions posades a la ubicació de la Biblioteca, i que no hi ha justificació en absolut per considerar necessari, ni tan sols desitjable, el trasllat a un altre edifici, antic o de nova planta.

En accedir a la direcció de la Biblioteca de Catalunya, vam veure la necessitat de plantejar una actuació de reforma i ampliació convençuts que era adequat que la Biblioteca continués ocupant l'edifici gòtic i els edificis annexos, que ja es prenen en consideració el 1923 com a seu desitjable i que li eren atribuïts el 1931 precisament perquè s'hi pot actuar adequadament i per la situació cèntrica, i no —o no únicament— per la "fascinació" de l'edifici, ni per inèrcia històrica.

Calia proveir-se d'un projecte global d'articulació de la Biblioteca de Catalunya com a biblioteca nacional, que inclogués els projectes sectorials en marxa o previstos a curt termini i que en confirmés la conveniència o els fes desestimar o modificar: informatització en general, integració de fons, adequació d'una sala específica de consulta i referència, construcció i adequació de dipòsits de llibres, habilitació de noves zones de treball, millora de les existents, etc.

Amb el risc d'ajornar o d'alentir la solució o algunes de les urgències evidents, com la reforma de la instal·lació elèctrica, la ubicació de reprografia o l'eliminació de goteres, calia proveir-se prèviament d'un projecte global d'actuació que donés resposta satisfactòria als objectius fonamentals d'atendre més adequadament a la conservació i a l'augment del patrimoni escrit i documental i a llur difusió a través de la recerca, la consulta i la referència, de manera que posés la Biblioteca Nacional de Catalunya en condicions de ser efectivament el primer centre bibliogràfic del país, fos quin fos el lloc definitiu que jurídicament li pertoqués una vegada dissolt el Consorci format per la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona i l'Institut d'Estudis Catalans.

Era per a nosaltres de tota evidència, vista la despesa feta, que el cost de les obres no subjectes a cap pla més general en els darrers anys havia estat excessiu i desproporcionat, especialment en relació al rendiment en termes de millora del servei al lector i de les condicions de treball intern. Per això ens proposàvem que qualsevol actuació ulterior tingués en compte la redefinició dels espais d'ús públic i intern i la del circuit dels usuaris, el dels llibres i el del treball tècnic, d'acord amb les finalitats abans expressades.

A mitjan juny de 1990 començarem a sotmetre a anàlisi els treballs ja fets sobre les condicions i situació de la nostra seu per definir els que fossin necessaris d'emprendre, sota l'assessorament i intervenció directa del Servei d'Obres i instal·lacions del Departament de Cultura de la Generalitat, el cap del qual, Sr. Josep Serra, fou nomenat formalment assessor al novembre del mateix 1990.

Fonts diverses d'informació

L'informe encarregat pel Consorci de la Biblioteca a la Secció d'Inspecció del Patrimoni Arquitectònic dels Serveis Tècnics del Departament de Cultura, lliurat el setembre de 1989 pel seu cap Sr. Alfred Pastor i Mongrell, va ser un punt de referència essencial per a la nostra anàlisi. En síntesi, s'hi poden destacar les observacions que segueixen, les quals posen de manifest que a la Biblioteca de Catalunya la relació entre espai construït i espai útil és francament dolenta i que els costos d'adaptació parcial són molt alts:

- L'estat actual de la seu de la Biblioteca de Catalunya és la conseqüència d'un creixement anàrquic, sense planificació general i amb una mancança crònica de mitjans econòmics.

- Set de les nou plantes del dipòsit estan saturades, i les dues restants ho estaran d'aquí a dos anys (1991).

- Especialment a la zona de reserva, es dóna una manca de condicions ambientals per a la conservació de determinats materials i per al treball intern, especialment a les dependències de sota teulada.

- Segons estàndards aplicables a la realitat de l'any 1989, la Biblioteca presenta un dèficit d'espai estimable en 10.000 m².

- No existeix separació de circuits d'usuaris, personal i àrees d'emmagatzematge.

- La separació entre la biblioteca general i la de reserva no és suficient ni funcional.

- Els recorreguts dels usuaris i del personal són sovint complicats i llargs.

- Les zones de treball i de reserva i els dipòsits de reserva es distribueixen d'una forma dispersa.

- Les insuficiències són de tot ordre: infraestructurals, estructurals, especials, constructives (i de personal).

Les conclusions de l'informe eren d'una contundència malgrat tot no gens sorprenent:

- La previsió de congestió de les seccions i serveis diversos de l'emmagatzematge a curt termini porta a un pròxim col·lapse de la Biblioteca.

- La impossibilitat d'atendre les necessitats de superfície amb l'espai disponible és absoluta, i més si es tenen en compte les característiques arquitectòniques i el caràcter monumental de l'edifici.

- La correcció de distàncies, desequilibris i la resta de deficiències només podria fer-se que d'una forma puntual i es podria qüestionar per la temporalitat i el cost. Haurien de supeditar-se a les prioritats de solucionar els problemes d'espai.

- La coexistència al mateix edifici de la Biblioteca de Catalunya i d'altres institucions crea problemes funcionals, de seguretat i d'altres, la solució dels

quals no és just que recaigui sobre el personal al servei d'aquestes institucions.

Les observacions i les conclusions, però, permetien de formular propostes molt concretes :

1. La construcció d'un edifici a la Biblioteca de Catalunya que ocupi el pati obert al carrer de les Egipcíaques.
2. L'ocupació de l'espai actualment destinat a altres institucions.
3. La descentralització del dipòsit de llibres que es decideixi.

El que anomenem "Informe Pastor" arribava a unes propostes semblants a d'altres d'anteriors, com ara les contingudes a l'avantprojecte general de la Biblioteca de Catalunya redactat per l'estudi M.B.M., acabat l'any 1986, i concretament a les dues primeres : 1) Construir un edifici annex, només en part soterrat, que podria ocupar nou plantes d'uns 700 m². 2) Ocupar espais dels que ara ocupen d'altres institucions veïnes.

L'"Informe Pastor" considera, però, que aquestes dues primeres propostes, encara que es possessin en pràctica conjuntament, només solucionarien, i encara molt relativament, el dèficit actual, però no els que s'acumulessin fins que els nous espais fossin en disposició d'ús. Tot i que aquestes propostes tindrien l'avantatge d'arranjar problemes funcionals i estructurals, sobretot la segona, la proposta més coherent, i per tant l'aconsellada, seria la de combinar les tres propostes abans enunciades.

Necessitat de construcció d'un nou dipòsit de llibres i de remodelació de l'espai

Les dades i els informes acumulats, així com l'experiència de funcionament diari de la Biblioteca, duïen a la conclusió que, amb les disponibilitats i la distribució de l'espai actual, no era possible d'assegurar, ni a curt ni a llarg termini, un emmagatzematge suficient i una organització i gestió adequades als requeriments d'una biblioteca nacional en tot el que li correspon específicament en els camps de la conservació, del processament i de la consulta pública, i de tota altra mena de difusió del patrimoni bibliogràfic i documental.

Les dades relatives al volum dels fons bibliogràfics recollides el 1990 (corregides per constatacions posteriors) donen com a resultat que al final de 1995 el fons general ocuparia uns 20 km de prestatgeria, el dels departaments de reserva uns 6 km i els fons integrables (integrat o no el 1995) uns 6 km més. Els fons anuals nous es calculen a partir de 1996 en 800 m lineals (uns 25.000 volums). Per tant, el volum total de dipòsit (a part sales generals, zones de treball, fons de publicacions pròpies, etc.) seria el 1995 d'uns 32 km, suposant que no s'hagués previst destinar a dipòsits externs determinats

fons duplicats, de dipòsit legal, o d'hemeroteca si fos el cas, o d'aquell 80 per cent dels fons bibliotecaris que segons estudis ben seriosos no es consulten mai.

En vista de tot això, al llarg del mes de juliol de 1991 se sospesaren, amb el cap del Servei d'Obres del Departament de Cultura, possibles propostes de solució dels problemes d'espai, per zones, tenint en compte: 1) que servissin per al futur de la Biblioteca, fos quina fos la seva configuració com a tal i la seva organització interna; 2) que no afectessin necessàriament edificacions no ocupades actualment per la Biblioteca, encara que estiguessin en l'àmbit de l'espai cedit el 1931, però que tampoc no en condicionessin la incorporació quan es produís.

Com a conclusió de tot el procés, el 30 de juliol de 1991 la direcció i la gerència de la Biblioteca elevava a l'Honorable Conseller de Cultura i president de la Comissió Executiva del Consorci un informe sobre la necessitat d'encarregar un avantprojecte de construcció d'un dipòsit de llibres i de remodelació de la Biblioteca en general, d'acord, en resum, amb les consideracions i conclusions següents:

Zona 1 (Auditori, dipòsit i pati d'Egipcíaques)

Necessitat de construir un nou dipòsit, que podria ser de 10 plantes subterrànies, al solar d'Egipcíaques, amb una superfície útil de 4.000 m², i amb capacitat per a uns 35 km de prestatgeria.

El dipòsit general de llibres i publicacions periòdiques és ocupat quasi en un 95 per cent de la seva cabuda. L'ocupació hauria estat total de molt abans si ja fa anys no s'hagués forçat la cabuda: el dipòsit presenta una relació excessiva entre els metres quadrats de superfície i els metres de prestatgeria i un nombre insuficient de metres lineals per a folis i quarts, per als quals al seu moment s'adoptà la mala solució de col·locar-los en prestatges d'alçada inadequada. Per altra banda, les característiques constructives el fan obsolet, i la configuració que presenta, sobretot en tant que lloc de pas a diverses dependències i a l'exterior, no permeten d'abordar-ne de manera integral la millora de l'equipament, la seguretat i l'operativitat. L'actuació estimada necessària (que no es contemplaria exactament igual en el projecte aprovat ara) és viable d'acord amb les consideracions següents:

- S'actua en una zona lliure i els treballs no distorsionen greument el funcionament de la Biblioteca.
- La connexió amb el dipòsit actual fa que el circuit no entri en contradicció, sigui quina sigui la solució adoptada, amb la remodelació de les sales de lectura i serveis interns.
- Alguns espais que circumden el nucli del dipòsit poden destinar-se a zones de treball.
- El nou dipòsit permet absorbir els excessos del dipòsit antic, els fons

integrables de l'auditori-dipòsit annex i el creixement dels propers anys.

- L'Auditori pot fer les funcions de sala polivalent d'actes i exposicions.

Zona 2 (Sales de consulta i lectura i àrees de treball diverses)

Es conclou de la conveniència de proveir-se d'un accés propi i exclusiu de la Biblioteca de Catalunya, de diferenciar al màxim els circuits de lectura i de treball i de posar les condicions físiques necessàries per adequar els serveis a les exigències modernes.

Es fa practicable l'accés a la Biblioteca per l'escala de l'ala de ponent del pati de la Santa Creu i el lector accedeix a la sala de catàlegs (antiga de ciències). Les altres sales s'unifiquen.

Per tot això, es fa necessària la remodelació dels espais destinats a sales de consulta, circuit de lectors, biblioteca de referència i sala de catàlegs, per a la millora de les condicions d'ús dels fons bibliogràfics generals i per a la incorporació dels equipaments i instruments bibliogràfics adequats.

Així mateix, es consoliden i adequen àrees en mal estat, desaprofitades o usades precàriament (que de tota manera representen pocs metres quadrats), per a la gestió directiva i administrativa i per al treball tècnic, amb relació en particular a la informatització, a la reprografia i a la millora de les condicions de treball.

Zona 3 (Edifici de la Gardunya)

Partint de la idea (després modificada) de manteniment de la consulta i treball tècnic de reserva on és ara, es veu la necessitat de remodelar i adequar tot l'edifici annex a l'ala de llevant.

L'actuació en aquesta zona comporta la consolidació i l'adequació d'alguns espais per a les seccions de reserva i per a altres serveis, directius, administratius i bibliotecaris.

Aquests eren, en síntesi, els requeriments concretats en l'encàrrec de l'avantprojecte i les consideracions més importants sobre les quals es basaven.

El projecte executiu

L'avantprojecte i el projecte executiu resultants de l'encàrrec fet a l'empresa "Joan Rodon, Arquitecte i Associats" respon a la informació acumulada al·ludida, a la documentació històrica i a una àmplia informació dins i fora de la Biblioteca, a l'anàlisi de la doctrina bibliotecària formulada per organismes com IFLA i LIBER, a la participació en seminaris, grups de treball especialitzats, contactes i consultes a professionals de l'arquitectura bibliotecària i de visites a centres de construcció o ja instal·lats de Londres, Edimburg, París,

Passau, Munic, Garching, Ratisbona i Viena. L'avantprojecte aprovat al principi de 1991 pel Consorci, i el projecte executiu aprovat enguany per unanimitat de les institucions que el constitueixen, pogueren incorporar un espai no contemplat en principi, com el trasllat de l'Escola Universitària Jordi Rubió i Balaguer de Biblioteconomia i Documentació, que l'ocupava des del 1937, com a part integrant aleshores i encara molts anys de l'estructura de la Biblioteca de Catalunya.

Podem dir amb satisfacció que l'avantprojecte que es va aprovar el 1991 millorava de molt la nostra previsió inicial, i que aquesta apreciació es confirma en el projecte ara aprovat, que respon a l'encàrrec fet pel Consorci d'abordar una primera fase que té per àmbit d'actuació l'espai annex a l'ala de ponent i les sales de lectura. L'execució d'aquesta primera fase no condiciona l'opció a seguir a l'edifici annex a l'ala de llevant (la de la Gardunya), subjecte a la planificació municipal i, per part nostra, a la disponibilitat plena de l'espai cedit el 1931, a l'espai edificable útil que resultés de la proposta municipal i a la valoració històrico-arquitectònica del conjunt (a part els pressupostos adequats, és clar).

Quant als tràmits administratius necessaris per a la fase executiva del projecte, es disposa de l'informe favorable de la Comissió Territorial de Barcelona del Patrimoni Cultural, per a l'enderroc previst, i del permís d'enderroc per part de la propietat de l'edifici; així mateix, es disposa del visat del projecte bàsic pel Col·legi d'Arquitectes i de l'informe favorable de la Comissió Territorial ja esmentada, i s'ha sol·licitat la llicència municipal d'obres. Per altra banda, quant a la construcció del dipòsit subterrani, no hi ha evidència d'inconvenients relacionats amb el descobriment i la conservació de restes arqueològiques, ni de tècnics pel que fa a les característiques geològiques i hidrològiques del sòl on s'actua.

La situació actual

La Biblioteca decidí des del principi fer compatible l'execució del projecte de nova construcció i de remodelació amb el manteniment de la consulta dels fons i l'ús dels serveis en les millors condicions possibles. Per tal de fer-ho viable, s'ha fet el trasllat dels fons generals a un magatzem extern, una vegada establert un pla de viabilitat consistent a grans trets a definir, partint d'estadístiques d'ús, els fons a ubicar provisionalment i la forma de fer-los accessibles als lectors i usuaris. Mentrestant, s'ha iniciat una revisió general del contingut del Dipòsit i de l'estat de conservació dels fons, amb especial atenció al control de les publicacions periòdiques existents.

El desenvolupament el més aproximat al normal de les activitats diàries de la Biblioteca comporta també atendre a obres de reubicació de serveis i d'àrees de treball, les més importants de les quals estan acabades o a punt d'acabar.

Per a les obres de remodelació, enderroc i nova construcció es disposa d'un pressupost de 248 milions per a 1992, aportats pel Departament de Cultura, al marge del pressupost ordinari cobert a parts igual pel Departament i la Diputació, i és previst un plurianual que cobreixi la despesa de l'execució del projecte, que es podria acabar el 1995, amb un cost estimat d'uns 2.000 milions de pessetes.

Les obres a emprendre, insisteixo, no han de condicionar els processos a modificar o a instaurar o els ja en marxa (englobats com es troben en el més generals), ni l'estructura de futur que sigui d'aplicació d'acord amb el que correspongui per llei.

Per al futur immediat, i en relació amb el procés d'informatització progressiva, es contempla la reestructuració de l'organització dels processos de gestió, especialment la de les col·leccions però també la de seccions i serveis diversos, en aquest cas més en relació amb la configuració de la Biblioteca Nacional de Catalunya que resulti de l'aprovació de la prevista nova Llei del sistema bibliotecari.

Aquesta nova Llei serà també l'ocasió, com a més tard, d'implantar unes noves normatives d'accés a la Biblioteca i d'ús d'alguns dels serveis, especialment dels de préstec. Ara per ara, les darreres estadístiques d'ús de la Biblioteca de Catalunya indiquen una disminució de lectors i un augment proporcional del nombre de documents consultats. Volem per això suposar (malgrat que algunes circumstàncies que es donaren el 1991 no permeten d'assegurar-ho) que hi ha lectors, especialment estudiants no investigadors, que troben en un altre tipus de biblioteca pública el seu lloc de consulta adequat, la qual cosa seria indicatiu interessant d'una mentalització apropiada respecte a les prestacions que cal exigir i reservar a una biblioteca nacional.